

I gammelskogen hittar man spiralvridna träd, något som knappt finns i moderna skogar. Spiralväxten är en långsam process som framträder först när träden blir mer än 200 år gamla; ju äldre träd desto kraftigare vridning.

Skogen vid byn

Trädskronorna vajar högt ovanför våra huvuden då vi vandrar i skogen på Gallejaurberget. Träden har en imponerande höjd och ju längre bort från byn vi kommer desto färre blir spåren efter bybornas skogsbruk.

Skogen var mäktig redan då Carl Svensson från Rörträsk i Norsjö socken utsynade platsen för nybygget Gallejaur. Många träd är idag omkring 350 år gamla – Gallejaur är bara lite drygt 200 år. Men Carl Svensson kom inte till ett obrukat land, här hade Järvesjaursamerna sina renbetesland. Gallejaur anlades i samen Olof Anderssons lappskatteländ. Arvidsjaur socken hade helt nyligt fått sina första bofasta nybyggare – de kom under 1700-talets andra hälft.

Virke och vedbrand

När de första furorna fälldes till nybygget blev det början till en tid av småskaligt skogsbruk. I skogen hämtade Gallejaurborna timmer till sina hus och ved att värma bostäderna med. Skogen var också kornas betesmarker.

Skogen närmast byn är omkring 150 år och här finns spår efter äldre tiders skogsbruk. Stubbarna visar kanske just var timret till bagarstugan högs? På en del träd syns skador som orsakats av bränder och genom att räkna årsringarna i dessa träd kan man datera tidpunkten för skogsbränderna. Gallejaurskogen har brunnit flera gånger. År 1805 var branden intensiv och orsakades av att nybyggaren skulle bränna mark för att få bättre skogsbete till korna, men elden spred sig utom kontroll.

Än idag kan man se effekterna av branden i Gallejaurskogen. De träd som överlevde bär brandljud, skador i barken, som sträcker sig 5–10 meter upp på stammarna. Dessa överlevande gamlingar kallas överståndare och kan ha spår efter flera bränder. Inunder har yngre skog växt upp.

Förr var skogsbränder en naturlig del av skogens ekologi men idag är de sällsynta. Bränderna skapar döda och skadade träd där många sällsynta arter trivs.

Många av de gamla träden bär spår av skogsbränder, så kallade brandljud.

I Dragnäsbacken låg byns vattendragna skvaltkvarn och spånhyvel. På bilden från 1930-talet staplar Anders Larsson Wikberg takspån i famnen.

Foto: Gallijär-Järvlia Kulturbildningsförening

Husbehov och avsalu

I tider då man levde av självhushåll krävdes inte så mycket kontanter för att klara vardagen. Det mesta man behövde producerades på gården, men vissa varor behövde man köpa. Ett sätt att få reda pengar var att sälja tjära.

En bit utanför byn hade Gallejaurborna gemensamma tjärdalar. Tjären framställdes av kådrika stubbar och användes som impregneringsmedel. Den ströks på lieblad och andra järnföremål för att inte rosta. Trä behandlades på samma vis. Tjärframställningen täckte bybornas eget behov men det blev också ett överskott som de kunde sälja. Uppköpare fanns i Skellefteå, Glommerträsk och under senare år sålde man till handlaren i Järvtträsk.

Tjären fylldes i tunnor och materialet till dem hämtades i skogen. Så även den ved som man hyvlade takspån av. Rundlogen vid sjön var bara en av flera byggnader med spåntak. Byns spånhyvel fanns vid Dragnäsbacken, där även skvaltkvarnen stod innan den flyttades in till byn.

Mycket som togs ur skogen valdes med speciell omsorg för ett visst ändamål. Där fanns hässjevirke, gärdsgårdsvirke, ämnen till yx- och lieskaft och självvuxna "gångjärn" som det på Anders-Larsagårdens bagarstuga.

Avlönat skogsarbete

I slutet av 1800-talet fick skogen ett ekonomiskt värde. Sägerverksindustrin blomstrade och skogsbolagen började även avverka skog i Norrbottens inland. Timret flottades i vattendrag ner till industrierna vid kusten.

För småbrukarna i Gallejaur och på många andra ställen i Norr- och Västerbottens inland blev skogsarbetet ett komplement till jordbruket. Vår, sommar och höst ägnade man åt åker- och ängsbruk, på vintern erbjöds männen lönearbete i skogen. Avverkningarna gjordes på krono- och bolagsskogar i närheten av Gallejaur. Markstedt & Söner var tidigt en stor skogsuppköpare.

I början av 1900-talet ökade efterfrågan på virke och skogsarbetet intensifierades. På -50- och -60-talet erbjöds också lönearbete inom olika anläggningsjobb, som byggen av vägar och vattenkraft. När Gallejaur Kraftverk stod klart 1964 var också de lokala arbetstillfällena slut. De småskaliga jordbruken var inte längre bärkraftiga och skogsbruket stod inför en genomgripande omvandling. Gallejaur och många andra byar i lappmarkerna började avfolkas.

Jonas Lövgren med häst och timmerlass, 1930-tal.

Foto: Gallijär-Järvlia Kulturbildningsförening

Natur- och kulturreseptatet

Gallejaur

"Upplevelsen är märklig! Har tiden stannat? Bilen och blicken vänds. En känsla av att besöka en frusen verklighet av tidigare seklers bondebygd"...

Gallejaur naturreservat stiger från 310–460 meter över havet.

© Lantmäteriet 2009. Ur GSD-produkter, ärende 106-2004/188 BD

Orörd gammelskog

Ju högre upp i slutningen du kommer desto äldre och mer orörd blir skogen. På toppen av berget står mycket gammal och grov granurskog som är dräperad med hänglav. Här dämpas dina fotsteg av mjuk moss.

Högst upp har den glesa granurskogen fått stå i fred under tidernas lopp. Omkullfallna träd, så kallade lågor, fyller luckorna mellan träden och i de risiga granarnas grenar hänger stora sjok av ljus hänglav. Här växer flera generationer av träd sida vid sida, från den minsta plantan till grova 350-500-åriga grangamlingar.

Gamla träd, multnande lågor och död ved är hemvist för många av skogens djur och växter, arter som blivit alltmer sällsynta efterhand som urskogarna avverkats. I reservatet finns bland annat ovanliga vedsvampar, tickor, som rosenticka, ostticka och lappticka och de sällsynta lavarna liten sotlav och nordlig nållav.

Lavskrikan och den tretåiga hackspetten är urskogens typiska inneboende. Den tretåiga hackspetten brukar skala av barken på döda, klena granar i jakt på barkborrelarver. Ofta ser man de nyskalade granarna lysa orange mellan de mörka granstammarna. Ibland hackar den också in ringar i barken vid basen av levande träd, sannolikt för att slicka i sig saften från trädet. Lavskrikan är en allätare som bygger bo av hänglav och gömmer ofta mat inflätad i hänglaven, som reserv till vintern. Den är mycket nyfiken och orädd och kan till och med komma och äta direkt ur handen.

I Gallejaur finns gott om död ved, som många arter lever av.

Systrarna Karlsson i Gallejaur, 1980-tal. De blev kända för svenska folket med Åke Edströms dokumentärfilmer på -70- och -80-talet.

Foto: Arvidsjaur fotoarkiv/Ivan Westerlund

Värdefulla miljöer

Gallejaur är ett av cirka 300 naturreservat i Norrbotten. I länet finns också två kulturreseptat, Hanhinvittiklo fabodarna i Övertorneå kommun och Gallejaur by. Reservaten i Gallejaur bildades 2008 och är vardera 1,1 kvadratkilometer stora. Marken ägs dels av stiftelsen Systrarna Karlsson i Gallejaur, dels privat.

Syftet med kulturreseptatet är att bevara ett värdefullt, kulturpräglad landskap med mycket höga kulturhistoriska värden. Genom bildandet av reservatet ska denna för länet unika och representativa helhetsmiljö skyddas och vårdas.

Syftet med naturreservatet är att bevara ett sammanhängande naturskogsområde med urskogskaraktär. Skogen i reservatet ska få utvecklas naturligt och den biologiska mångfalden ska bevaras.

Tänk på att vara aktsam och respektera de boende och den privata marken i området. Föreskrifterna för reservaten hittar du på informationstavlan i norra änden av byn.

Hitta hit

Från Norrbotten: Riksväg 95, sväng söderut på länsväg 365 vid Glommerträsk. Efter 9 km sväng av till Järvtträsk och efter 800 m till Gallejaur. Från Västerbotten når man Gallejaur enklast via länsväg 365 till Järvtträsk och vidare enligt ovan.

Mer information

En informationsbyggnad finns i norra kanten av Gallejaur. Se även www.gallejaur.com och www.arvidsjaur.se. Länsstyrelsen i Norrbottens län, 0920-96 000, www.lansstyrelsen.se/norrboten. Mer att läsa: Norrbottens museum 2003, Gallejaur, etnologisk dokumentation.

Länsstyrelsen
Norrbotten

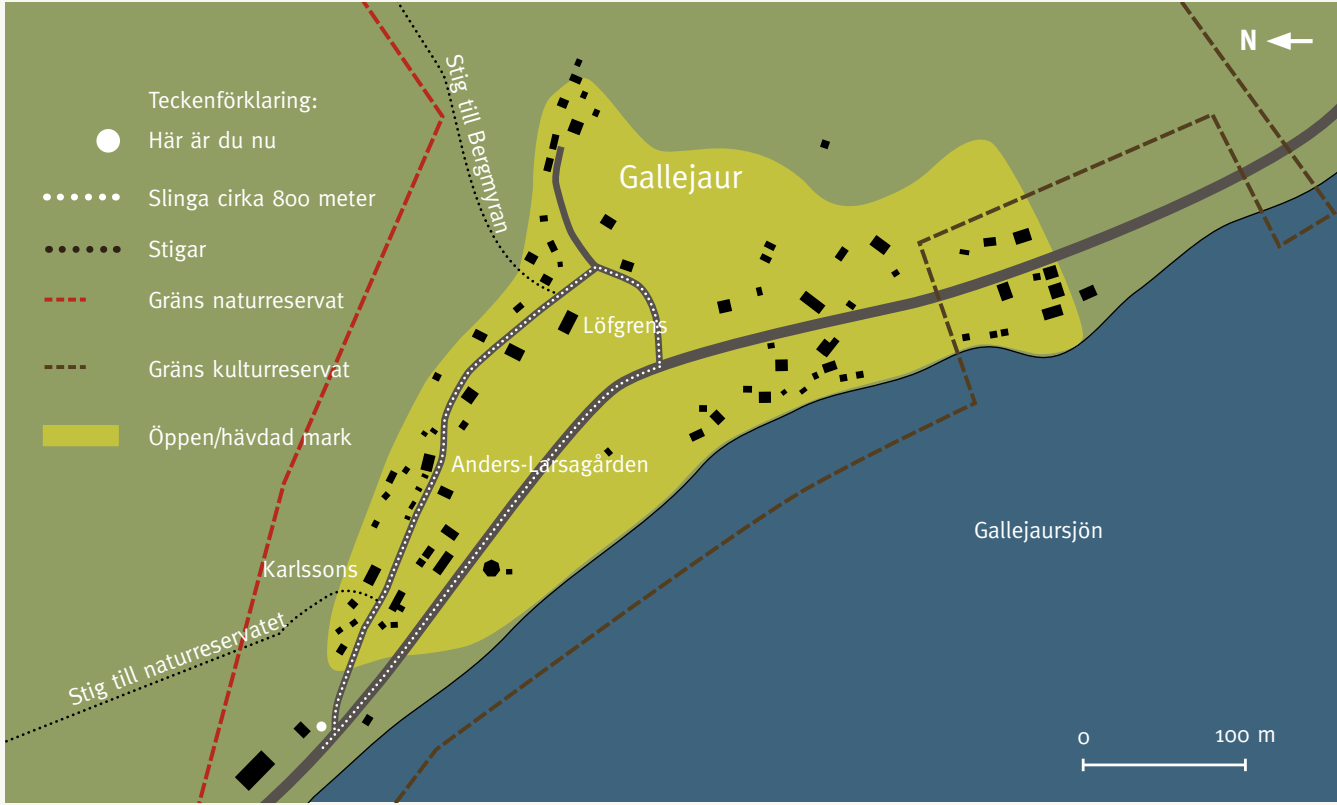

”En känsla av att besöka en frusen verklighet av tidigare seklers bondebygd”

Samtliga citat: Norrbottens museum 2003, etnologisk dokumentation av Gallejaur.

Gallejaur lämnar nog ingen oberörd. Åldrande timmerhus i sluttningen ner mot Gallejursjön och nyslaget hö på hässjan nedanför Anders-Larsagården. I bakgrunden Gallejauberget med sin högresta gammelskog, trygg och majestätisk. Anders-Larsagården och Forslunds – början och slutet. Ödet beseglas vid gamla byvägen.

Anders-Larsagården byggdes 1864 av den första generationens Gallejaurbor. Föga anade de att byn 100 år senare inte längre skulle ha någon framtid. Forslunds gård, som byggts 1944 nere vid sjön, hade då nyss flyttats upp till gamla byvägen. Forslunds gamla tomt låg nu under vatten.

Detaljarta över byn Gallejaur.

Gallejursjön hade förvandlats till en kraftverksdamm och byns odlingsmarker var dränkta. Gallejaur hade växt väldigt snabbt. Det började som ett nybygge med en gård 1801, 1958 var Gallejaur en by med nio gårdar. 1950-talets framtidstro genomsyrade också Gallejaurborna som fick del samhällets utveckling. Med telefon och el begränsades inte längre deras tillvaro av vikande dagsljus och förfallstider med obrukbara vägar. Och när landsvägen från Järvtträsk byggdes 1952 tog Arvid Eriksson körkort och köpte byns första bil. Men när Gallejaur Kraftverk invigdes 1964 tog det slut. Byns 150-åriga framväxt frystes i ett ögonblick, på 1960-talet.

Gamla byvägen slingrar sig mellan Karlssons och Anders-Larsagården, med bodar, lador, stall och ladugård nära till hands.

Gårdar med många hus

Bebyggelsen i Gallejaur ger byn ett ålderdomligt intryck. Gårdarna består av många små hus, de flesta timrade med grånade fasader, men här och var bryter 1950- och -60-talet in med lösirkeshus och målade plankväggar.

Den första gården i byn låg på nuvarande Lövgrens. Den andra gården var Anders-Larsagården, som består av ett 15-tal byggnader. Mångfalden av hus speglar självushällets tid, som präglade byn in på 1950-talet.

Försörjningen i Gallejaur grundade sig på jordbruk, jakt, fiske och skogsbruk. Byborna producerade det mesta de behövde själva och allt förvarades på sin specifika plats. Följden blev många hus med olika funktioner. Det behövdes både vinter- och sommarladugårdar, de senare byggdes vid skogsbrynet. Kött-, mjölkprodukter och andra varor förvarades i jordkällare, enkel- och dubbelbodar. I vedbodarna travades vinterbehovet av ved och ladorna fylldes med djurens foder. I rundlogen tröskade man kornet, i skvaltkvarnen maldes det till mjöl och i bagarstugan blev det till bröd. Redskap tillverkades och lagades i smedjan.

Brytningstid

Gallejaur följde samma utveckling som de flesta andra jordbruksbyar. Det anlades i en tid då den egna muskelkraften och hästen var de arbetsredskap som stod till buds – på 1950-talet hade nästan allt blivit motoriserat.

Elkraften och motorerna kom också till Gallejaur och mycket i vardagen förändrades. Redan på 1910-talet hade man gått samman och köpt slättermaskin och gödselspridare. På -30-talet införskaffades ett självrensande tröskverk och årtiondet därpå en motordriven korntork. Elektricitet drogs fram 1947 och nu kunde elstängsel ersätta gärdesgårdarna. Den första traktorn köptes 1956.

År 1955 började mjölkbilen komma. Mjölken hämtades varannan dag och kördes till mejeriet i Glommersträsk. Vid mitten av -70-talet kom mejeriet med kyltank men då hade de flesta redan slutat med boskap. Avvecklingen hade börjat i slutet av 1950-talet och fortsatte in på -60-talet. Utbyggnaden av vattenkraften i Skellefteälven gav många män i byn arbete, inte minst vid Gallejaur Kraftverk.

Slättertider i Gallejaur, 1940-tal. Bakre raden: Alfred och Arvid Eriksson, Sven och Birger Lövgren och längst fram: Ville och Lennart Lövgren.

Foto: Gallijar-Järvlia Kulturbildgövening

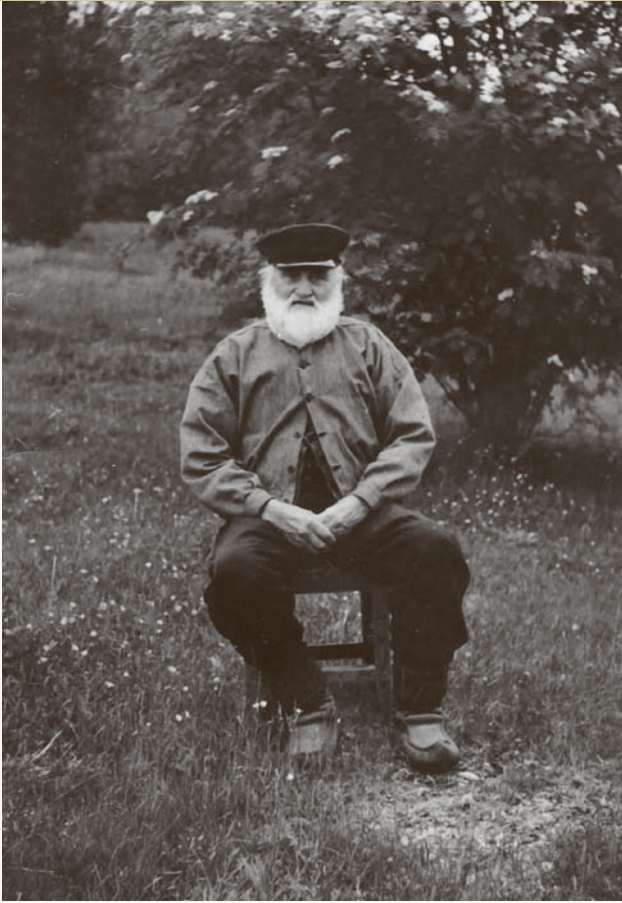

Ebba Karlsson tvättar kläder i Gallejursjön, 1986.

Ett av kvinnornas arbete

Själövhushåll innebar att ta till vara på råvaror och förädla dem så att de blev hållbara för framtida bruk. Allt kunde inte ätas färskt, i en tid utan frysextrar och kylskåp. Och innan byn fick väg och mjölkbilen kunde komma.

På somrarna gick korna på bete i skogen och togs hem till sommarladugården när det var dags att mjölka. Mjölkning-en sköttes av kvinnorna som även såg till att ta hand om mjölken. Mjöl dracks sällan färsk, som idag, utan den blev till fil, ost och smör. I Anders-Larsagården låg mjölkkmaren innanför köket och där fanns också separatorn och kärnan. I separatorn skildes grädden ut och i kärnan blev den till smör. Kvinnorna kärnade en gång i veckan eller var fjortonde dag, beroende på hur fet mjölken var.

Anders Larsson Wikberg (1854–1947) "Anners-Larsa", tidigt 1940-tal.

Foto: Gallijar-Järvlia Kulturbildgövening

Ängar

Traditionen säger att ljudet från en koskälla avgjorde var nybyggaren Carl Svensson anlade Gallejaur. Koskällan satt på en av vittrornas kor och det tydde på att här fanns goda betesmarker. Lika viktiga var ängsmarkerna.

Merparten av byns fodermarker bestod av gräsmyrar längs med Gallejursjön. Andra slättermyrar var det långt till, som Bergmyran, fem kilometer norr om byn. Den var delad i två delar som växelvis slogs eller fick vila, "fönnsas". Sedan höet torkat på hässjorna stoppades det i lador och när vintern kom fördes det hem till djuren. På andra slättermyrar lämnades höet på hässjorna tills vinterföret kom.

Åren 1907–08 sänkte byborna Gallejursjön en och en halv meter och nya odlingsmarker frilades. Slättermyrarna närmast sjön dikades ut och man började med vallodling. Fodret kunde därmed sköras på ett enda område nära byn och slättern på utmarkerna upphörde. Vid den här tiden föddes varje gård fyra till fem kor, en häst och några får.

På Bergmyran finns idag lador och hässjor bevarade, dessutom en flora som speglar hävden. Bergmyran är ett Natura 2000-område där man bland annat kan se sjöfräken, slätterblomma och jungfru Marie nycklar, en orkidé.

Slätter på det utdikade Lillträsket, 1930-tal. När ängsbruket var som störst hade Gallejaur över 40 slättermyrar med sammanlagt över 90 lador.

Foto: Gallijar-Järvlia Kulturbildgövening

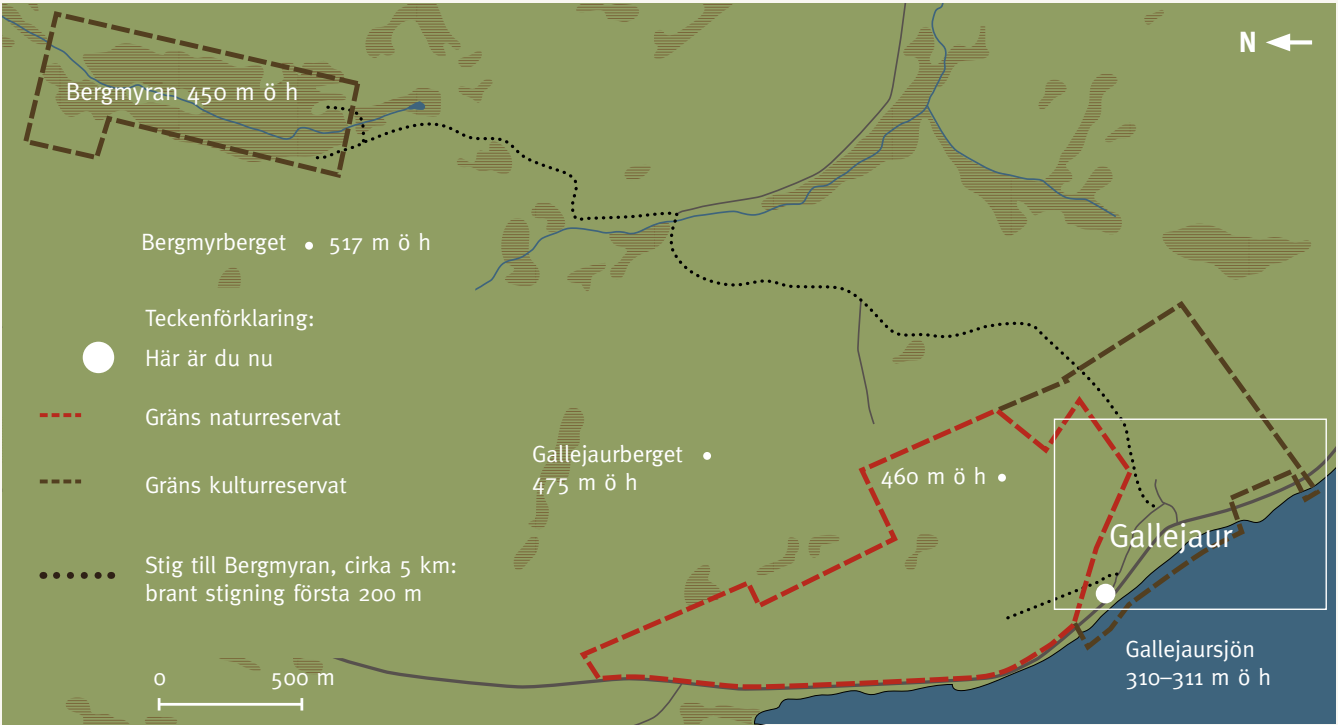
Längs gärdesgården

Innanför den gamla byvägen, upp mot skogskanten, löper en lång gärdesgård. Den skilde byns inågor, åker och äng, från utmarken där djuren fick beta.

De öppna markerna längs gärdesgården och gamla byvägen har använts som ängar och hagar. Människans och djurens brukande av marken skapar en speciell växtlighet. Ju längre ett landskap hävdas, desto fler hävdgynnade växter slår rot.

Floran i Gallejaur präglas av en förhållandevis kort brukningstid. Här växer bland annat tuvtåtel, värbrodd, blåklöcka, prästkrage och backnejlika. Klungor av asp, björk och sälg skapar kontraster till den vintergröna barrskogen i bakgrunden.

I Gallejaur pågår restaurering och underhåll av byggnader och gärdesgård. Inågnarna hålls öppna genom fårbeta och slätter och höet torkas på hässjor, som förr.

Översiktskarta Gallejaur natur- och kulturreseptat.